

како се Штросмајер сучељавао са радикализовањем хрватске националне идеологије изражене у праштву, па и са, томе доста сродним, јачањем политичког клерикализма у крилу саме католичке цркве као подлоге радикалног хрватства.

У оквиру једне шире теме о Штросмајеру могло се нешто рећи и о његовом односу са Црном Гором, посебно у вези са животом католичке цркве у њој последице 1878. године. Ријеч би била о конкордату Црне Горе и Ватикана 1886, о словенском богослужењу у католичкој цркви, титулатури Барске примасије, акцијама у вези са Светојеронимским заводом на

освиту овог вијека итд. То је заправо читава једна тема, кроз коју се и те како манифестује и огледа југословенство Штросмајера.

Наведене мањкавости ипак не умањују вриједност овој значајној и корисној књизи Косте Милутиновића. Поред доприноса које по себи значи за нашу науку, она не мање помиње на потребу даље свестраног изучавања и валоризовања галике теме о Штросмајеру и око њега — из наше данашње перспективе.

На крају књиге дати су лијепо изведени регистар имена и регистар мјеста.

Новак Ражнатовић

РАДЕ МИХАЉЧИЋ, КРАЈ СРПСКОГ ЦАРСТВА Београд 1975, 325

Студија Р. Михаљчића „Крај српског царства“ представља први озбиљнији покушај потпуног и целовитог приказивања процеса настајања нових области, нових држава на територији српског царства у време опадања централне власти. Писац је веома исцрпно искористио нове изворе, који су махом дипломатички, оскудни и фрагментарни, затим византијске наративне изворе. Важне закључке је изводио из нумизматичких података и ликовних извора, а критички се ослања на целокупну литературу посвећену српској прошлости у овом периоду.

Аутор скреће пажњу да расуло српског царства не настаје одмах на почетку владе цара Уроша, и да Душанов наследник није био тако немоћан како се то у литератури наглашава (11—32). Политичка активност младог цара осетила се већ 10. јануара 1356. када издаје повељу којом гарантује слободу трговине Дубровчанима и Млечанима. Од 21 сачуване исправе цара Уроша, шест је настало у 1357. години. Михаљчић истиче да је цар Урош током 1357. и 1358. неколико пута успешно интервенисао; када је Матија Кантакузин напао област Сера цар је послао мајци помоћ, имао је снаге да вој-

нички потисне претендента Симеона и да се супротстави Лудвигу I приликом утарског продора у подунавске области средњовековне Србије. Аутор наглашава да треба схватити да губитак новоосвојених територија у којима се српска власт није била нити учврстила нити усталила „није значио крај Царства“. Међутим, у крајевима који су остали у оклопу Српског царства Урош није био потиснут.

Врло лијепо и прегледно писац је изнео време деловања појединих обласних господара, границе њихових области, и показао да сви великаши не формирају феудалне територије у исто време.

Период првих обласних господара — Војислава Војиновића и Балшића приказан је веома лепо у поглављу Појава обласних господара (стр. 133—163). На почетку шездесетих година издваја се и Серска област у Источној Македонији из Српске државе, у којој је царица Јелена преузела прерогативе централне власти. У овом периоду формирала се и Вукашинова област у Западној Македонији. После Војислава Војиновића (1363) водећу улогу у средњовековној Србији преузели су браћа Мрњавчевићи — Вукашин и Угљеша,

и остаће ове до маричке битке, где ће изгубити живот у борби против Турака (64—99).

Међусобни сукоби обласних господара један су од преломних момената у распаду државе Немањића — истиче Михаљчић. Док су Мрњавчевићи учвршћивали своје позиције у Македонији, а Угљеша проширио своју власт чак у Тракији, постепено и тихо јачала је властела у старим српским областима, пре свих Никола Алтомановић и Лазар Хребељановић. Мада су касније започели стварање феудалних покрајина, ипак су били довољно снажни да се супротставе Вукашину крајем седме деценије XIV века. Према вестима Србина (**Краљевство Слована**, стр. 60) Михаљчић је изнео да је до коалиције Николе Алтомановића, Лазара Хребељановића и цара Уроша против Мрњавчевића и сукоба дошло на Косову пољу 1369. године. Аутор је вести код Орбина само посредно контролисао, па се зато део анализе заснива на извесним претпоставкама.

Битка на Марици допринела је потпуном слому Мрњавчевића и коначном нестанку Српског царства, чији је цар живео још неколико месеци после битке (125—163). Она је прекинула развитак неких области, наглашава писац, али и рестаурацију српске државе под Мрњавчевићима. Настанак државе браће Драгаша и цепање области Мрњавчевића приказао је исцрпно и прегледно у поглављу Пропаст и подела државе Мрњавчевића (164—184). Одмах после битке на Марици нестала је држава де-

спота Угљеше, јер је била прва на удару, а Вукашинова област, иако окрњена, наставила је да животиари под његовим наследницима.

Нова подела останака Царства завршава се „расапом“ Николе Алтомановића 1373. године (185—207). Његова област је подељена између победника — Лазара Хребељановића и бана Твртка. Балшићи су само за кратко време држали приморске жупе Требиње, Конавле и Драчевицу. Иако су Упри узели учешћа у нападу на српског великаша, у изворима нема података да су се проширили на рачун области жупана Николе. Мада је победу над Николом Алтомановићем кнез Лазар платио вазалством према Угарској, он ће за кратко време избити у ред првих српских великаша, захваљујући економском и стратешком значају своје области, која ће постати центар окупљања у борби против Турака. Михаљчић каже да је кнез Лазар припремио обнову српске државе, али да није њен рестауратор.

У последњем поглављу (Од царства ка кнежевинама 223—244) писац даје привредни и друштвени развитак феудалних области, које су настале расулом Српског царства.

Ова студија, тематски веома значајна, представља велики допринос историјској науци. Аутор је успео да дође до нових решења, која су први пут саопштена у овој књизи, с тим што су нека од њих посматрана у сасвим новом светлу.

Марица Маловић

РАШКА БАШТИНА

Завод за заштиту споменика културе, Краљево 1975, бр. 1, стр. 334

Завод за заштиту споменика културе у Краљеву већ десетак година привлачи пажњу културне и научне јавности својом стрпљивошћу, упорношћу и стваралачким прегалаштвом у области научноистраживачке дјелатности. За то вријеме он је знатно допринио конзерваторском очува-

њу и научном изучавању „Рашке баштине“, о чему се сада понајвише и брине.

Обиљежавајући десетогодишњицу свог рада, за своју врсту дјелатности својеврсно напорног, теогбног, о резултатима својим с времена на вријеме различитим, Завод је, веома срећно и промиш-